

Muncă și libertate

Vlad MUREȘAN

vladmuresan.wordpress.com

Blestemul materiei

TEOLOGIA DAMNAȚIUNII FONDEAZĂ ONTOLOGIA TRAGICĂ

a muncii. Munca este efectul punitiv al unui *hybris* gnoseologic al omului: cunoașterea binelui și a răului a fost interzisă pentru că omul este prea fragil pentru a se putea menține nescindat pe limita dintre Ființă și abis. Prin ek-staza abisală a păcatului primordial, omul experimentează sciziunea extremă. Dezbinarea rezultată din „prăbușirea” metafizică, din dizlocarea transcendentă a armoniei divino-umane, se propagă și în fractura armoniei om-cosmos. În noul raport opozitiv, omul se pierde pe sine în cosmos și cade sub forța *necesității materiei*. Dacă în regimul edenic natura era transparentă, și nu opunea rezistență fiind pură oferire, în noul mod ontologic, materia este impenetrabilă, inertă și opacă. Roadele ei trebuie smulse cu forța unui travaliu epuizant: „Cu sudoarea frunții tale vei câștiga pâinea ta”.

Deoarece *ens creatum* este o realitate compusă din afirmație și negație, ființă și neant (spre deosebire de *Ens increatum*, pură ființă), atunci se poate spune, sub forma unei teologumene, că alegerea cunoașterii bivalente a expus omul unei cunoașteri a naturii (materiei) nu în componenta ei afirmativă, oarecumva din interior, unitiv, ci în componenta ei negativă, din exterior, opozitiv.

Munca descrie deci obiectivarea condiției unei finitudini *naturaliter* inautarhice. Omul nu își este sieși suficient, el trebuie să se exteriorizeze. Dar în acest *mod-de-a-fi-în afara-sa*, el poate găsi șansa unui destin reconversiv invizibil, în care eleciunea și certitudinea mântuirii personale este revelată de o biografie exemplară. Determinarea omului ca *homo faber* vorbește despre esența muncitoare, acțională a omului, printr-o identificare a esenței umane cu *activitas*-ul muncii.

Imposibilitatea unei libertăți pur sociale

Dar Marx este cel care radicalizează această reabilitare a raportului omului cu munca. Prin muncă omul a primit șansa de a se *dezaliena* și *reapropria*. Munca în sine nu ar mai fi expresia unui blestem. Din contra, doar deturnarea muncii de la funcția ei dezalienantă (solidară cu esența omului) ar fi condamnată. Ca și cum damnațiunea nu mai este acum consubstanțială cu munca, ci devine un accident care parazitează misterios esența muncitoare a omului. Această deturnare maledictivă a muncii ar fi pur *socială* (exterior-empirică), nu *spirituală* (transcendentală-interioară) – ca operă a claselor exploatare care, în cadrul procesului de stratificare, răpesc libertatea omului răpindu-i munca prin care, altfel, libertatea s-ar exprima pură (ca și cum doar în regimul capitalist omul este obligat să muncească pentru a subsista).

În capitalism, unde omul este *formaliter* „liber” să își vândă munca, această libertate ar fi *materialiter* neîmplinită, ca simplu *Sollen* nesaturat. În realitate el este obligat să își vândă munca, fiind liber doar să își „aleagă stăpânii”, libertate la rândul ei restrânsă de piață.

Interpretarea marxistă este inconsecventă: ea este forțată apoi să admită că doar necesitatea „muncii (socialmente –n.n.) impuse” stă între om și propria lui libertate. Dacă în teologie prăbușirea din idealitatea paradisiacă într-o istorie solidară cu blestemul (deci dintr-un regim transcendetal saturat într-unul nesaturat), Marx lasă să subziste între om și libertatea lui doar munca socialmente impusă, ca și când munca nu ar fi totuși o necesitate originarmente ontologică nu socială (care ține de finitudinea ființei umane, nu de caracterul ei social). Iată paradisul mundan la care spera Marx după „apocalipsa” revoluționară, care să instaureze „munca liberă”.

„Imperiul libertății începe de fapt abia acolo unde încetează munca impusă de nevoie și de oportunitatea exterioară”¹.

Răspunsul poate fi numai teologic: imperiul libertății începe atunci în *Paradisum*, singurul loc unde munca nu este necesară.

Capitalismul este exploatarea omului de către om. Socialismul este viceversa. Munca este un fenomen social, independent de regimul istoric. Munca impusă nu dispare în mișcarea pe orizontală de la stânga la dreapta. Munca impusă poate să dispară numai odată cu modificarea legilor materiei, a fizicii, biologiei și chimiei, cînd se vor inventa oameni care să trăiască fără nutriție.

Natura umană și materia impun *activitas*-ul. Prima deoarece biologia umană este *naturaliter* entropică (omul nu poate supraviețui autotrof, ci necesită substanță nutritivă externă). A doua deoarece materia nu își oferă substanța fără duritatea opoziției și efortul transformativ.

Așteptarea lui Marx este atât de manifest utopică din momentul în care înțelegem că munca este *in sine* impusă (*per essentiam*), și nu prin efectul unui accident social (*per accidens*). Nu există în lumea noastră șansa unei vieți care să nu ne constrângă în mod originar la muncă în interesul supraviețuirii. Există, în cadrul unei diviziuni a muncii complexe, șansa de a găsi o încadrare vocațională în structura producției.

Dar a determina liber *modalitatea* travaliului nu anulează necesitatea *existenței* travaliului (caracterul lui constrângător, ontologic ineliminabil). Iar orice proiect social care ignoră structurile ontologice obiective este pură utopie. Libertatea socială fără libertate ontologică este infernul mefistofelic în care libertatea de mișcare temporală pe suprafața exterioară a lumii este plătită cu prețul unei imobilizări interioare într-o eternă carceră ontologică.

Marx nu este un hegelian, ci un prost hegelian

„Munca este dorița *frănată*, dispariție *reținută*, adică ea *formează*. Raportul negativ față de obiect devine *formă* a acestuia, devine ceva stabil, fiindcă tocmai pentru cel ce muncește obiectul are independență. Acest termen mediu negativ, adică *acțiune* care dă formă, este în același timp *singularitatea*, adică pura ființă pentru sine a conștiinței, care acum, în muncă, se exteriorizează în elementul stabilității; conștiința care muncește ajunge deci astfel la intuiția ființei independente ca fiind *a sa*”².

Prin *acțiune* conștiința introduce forma în lume. Munca este trecerea formei interioare

(conceptul) în forma exterioară (obiectul). Prin urmare munca idealizează realul (împri-mă forma gândirii asupra materiei amorfe). Corelația libertății cu munca este aceasta :

„În actul formării, ființa pentru sine devine propriu ei pentru sine și conștiința servilă ajunge la conștiința servilă ajunge la conștiința că ea însăși este în-și-pentru-sine. Forma prin faptul că este pusă în afară, nu devine pentru ea altceva decât ea; căci tocmai forma este pura ei ființare-pentru-sine, care aici devine adevăr” (op.cit).

Astfel : exteriorizarea formei interioare în materia lumii are sensul unui imperialism al libertății conștiinței, care colonizează materia amorfă cu forme ale spiritului (într-un mod interesat al *tehnică*, și dezinteresat în *artă*). Într-un al doilea moment, conștiința sesizează forma în exterior, obiectivată în materia cucerită prin muncă. Ea se recunoaște pe sine, își recunoaște ideea pe care acțiunea a realizat-o. Ea își vede, într-un fel, sinele invizibil într-o solidificare vizibilă, și triumful subiectivității sub forma concentrată a obiectului artefact, care nu este decât spiritul care a transformat materia).

Marx nu face decât un comentariu, care pierde *prin simplificare* laturile superioare ale adevărului hegelian.

Ce alienăm deci în muncă ? „Este energia psihică și intelectuală a muncitorului, viața sa personală (pentru că ce este viața dacă nu activitate?) –care este transformată în activitate dirijată contra lui însuși, independent de el, neapartinându-i lui. Este alienarea de sine, ca și mai sus, alienarea lucrului” (...) „Tocmai modelând lumea obiectivă omul se afirmă în mod real ca o ființă generică. Această producere este viața lui generică activă Grație acestei produceri, natura apare ca opera și realitatea lui. Obiectul muncii este deci obiectivarea vieții generice a omului, deoarece el nu se dedublează doar intelectual, precum în czul conștiinței, ci și activ, real, și se contemplă astfel într-o lume pe care el însuși a creat-o. Astfel, în vreme ce munca alienată îi smulge omului obiectul producerii sale, ea îi smulge și viața sa generică, și transformă superioritatea lui față de animal într-o inferioritate, deoarece corpul lui ne-organic îi este furat. Deasemenea, degradând la rangul de mijloc activitatea proprie, munca alienată face din viața generică a omului mijlul existenței sale fizice”³

Dar omul nu se *autoproduce* prin muncă: el muncește pentru că este om, nu este om pentru că muncește (ca și când esența lui ar fi munca, iar nu libertatea).

Munca reduce omul la orizontala necesității fizice și a materiei, doar libertatea verticalizează. Munca „abrutizează”, animalizează în aceeași măsură, pentru că ne ține legați de individual și de material, obturând accesul la universal și spiritual. Pentru Marx faptul că munca ne dedublează și ne oferă un acces la general prin transformarea singularităților materiei este suficient. Pentru noi tocmai *menșinerea* în dedublare este expresia unei perpetuări a încătușării, deoarece nimic nu este mai tragic decât să te ridici la contemplanrea generalului, fiind încă *materialiter* înlănțuit în fatalitatea unei confruntări a singularităților materiei. Adevărata libertate aristocratică a omului este accesul la general

și detașarea *duminicală* de această roată a lui Ixion care este munca asupra materiei.

Se crede că Marx este hegelian deoarece pentru el munca este o ieșire din alienare. Dar, o privire a întregului arhitectonic din *Fenomenologia Spiritului* va revela că munca realizează doar un *moment intermediar* și un *grad inferior* al libertății (cea care a subjugat materia și pe care o numim de aceea libertate *inerentă*), dar nu este formă superioară, a libertății care a depășit opoziția cu materia, fiind astfel o libertate *transcendentă* (contemplativă -aflată într-o juxtapoziție indiferentă cu materia- libertate care apare în artă, filosofie și religie). Ca și în alte părți, Marx izolează arbitrar un moment logic și îi conferă unilateral o subzistență solidă, pierzând tocmai ideea fluidității diferențelor în arhitectura întregului, și vorbind demagogic doar proletarului, nu omului ca atare. Astfel, Marx nu este un hegelian, ci un *prost* hegelian, ceea ce rezumă însă o diferență abisală. Orbirea metafizică a lui Marx este atât de mare încât el nu înțelege diferența dintre o libertate *socială* (ca provizorie eliberare negativă de presiunea unei nevoi) și o libertate *spirituală* (ca ridicare regală deasupra singularităților și nevoilor într-o contemplație eliberatoare afirmativă). Pentru el, libertatea unui muncitor neconstrins este reală, pe când libertatea unui Goethe, Meister Eckhart sau Beethoven sunt capricii burgheze, opium, parazitism și alienare socială. De aceea întreaga operă a lui Karl Marx, cu modelul ei inferior și plebeu de libertate nu este decît o *mineriadă transcendentă* – condiția de posibilitate a tuturor mineriadelor empirice posibile.

Libertatea în materie și libertatea în spirit

Nikolai Berdiaev ilustrează cu radicalitate caracterul de *osândă* al muncii, ca formă obiectiv-carcerală a nelibertății și aservirii umane.

„Omul e sclav naturii. Întradevăr, întreaga civilizație nu reprezintă și nu semnifică decât o serie de victorii asupra sclaviei omului în raport cu natura și cu forțele ei elementare. Omul colectiv lupta împotriva naturii elementare care îl aservește și îl amenința, umanizează ambianța naturală, creează și făurește arme de luptă împotriva naturii, creează o noua realitate pe baza tehnicii, civilizației și ratiunii, și de această realitate își leagă soarta. Dar nu reușește niciodată să se elibereze complet de puterea naturii și simte chiar nevoia din când în când să se întoarca la ea, pentru a se sustrage civilizației tehnice care îl sufocă”⁴.

Omul trebuie deci să iasă din sine, din finitudinea sa privativă, dar exteriorizarea este totodată *obiective*. Persoana proiectată marțial în lupta transformativă cu materia preia determinațiile ei, se obiectualizează, se depersonalizează.

Relația dialectică bilateral-determinativă *umanizează natura* (Marx) dar totodată *naturalizează omul*.

Efortul proiectării libertății umane în materie prin formarea obiectelor eliberează subiectul real (fenomenal) în același timp în care afectează *retroactiv* subiectul ideal (transcendental). Cultura (autentică) este transcendere verticală a materialității printr-o contemplație eliberatoare. Civilizația este impunerea și fixarea orizontală a formelor umane în structura materiei lumii.

Marx vorbește despre „muncă - activitate creatoare a omului” . Munca este procesul prin care omul „transforma natură”, umanizează

cosmosul, și al cărei rezultat solidificat este civilizația. Dar o adevărată creație nu este o simplă operațiune de permutare și modificare transformativă a elementelor în lume, ci ea este erupție aurorală a noului. Munca poate fi cel mult suportul instrumental al creației, mijlocul aducerii ei în golul lumii.

Dar omul contemplativ *se pierde* în muncă, *nu se regăsește* în ea. *Homo faber* – acesta este momentul blestemat al aservirii spiritului liber la legitățile dure ale materiei.

Marx oferă muncii o forță eliberatoare prometeică, sub forma unei soteriologii activiste radical anti-contemplative. El confundă astfel cele două regimuri fundamentale ale libertății, *inerența* libertății în materie (doar moment dialectic al exodului spiritului prin lume) cu *transcendența* libertății în spirit. De aceea, Prometeu care aduce o falsă libertate orizontală cu prețul unei sfidări a structurii ultime a realului, este condamnat la o eternă violență – consumarea unei consumări ce nu a putut fi consumată. Deoarece carnea lumii nu poate oferi omului adevărată libertate, carnea lumii este condamnată la neodihna eternei sfășieri.

Concepând antropogeneza și ieșirea din alienare ca umanizare a naturii prin muncă, Marx ne abandonează unei naturalizări a umanului căruia i se neagă orice transcendere verticală a materialității, sub forma unei reducții nivelatoare la inerența materială în care omul ar fi liber *tocmai (și numai)* pentru că poartă sigiliul etern al cătușelor materiei, fiind legat de ea tocmai că este obligat să o transforme perpetuu, și să smulgă victorii infinitezimale cu prețul unei munci permanente.

„Comunitatea economic-statal-legislativă, conservatoare, liberală sau revoluționară, feudală, burgheză sau socialistă este întotdeauna dictată de necesitate, nu de libertate, este întotdeauna adaptare nu creație (...) Ori-ce economie este o grijă grea, o trudă în sudoarea frunții, un blestem biblic. Ca și orice altă muncă, activitatea cu caracter economic încă nu este creație, ci presupune supunerea față de consecințele păcatului”⁵. Munca este deci un *mod fatal* al obiectivării ființei umane, în imperiul dureros al necesității exterioare, unde Marx vrea să găsească o libertate socială *imposibilă* (una în care munca să fie liberă – adică necesitatea să fie liberă). El denunță acceptarea uzurpatoare a muncii ca *esență* a omului. Munca, această acțiune care vizează transformarea materiei are deci o *retroacțiune* fatală asupra celui care o efectuează.

„Materia este întotdeauna sinonimă cu dependența, cu determinarea exterioară. Or aservirea nu este nimic altceva decât materializare. Materia oprimă prin masivitatea ei, fiind numai obiectivitate. Materializarea corespunde obiectivării, reificării existenței. Eliberarea constă în reintoarcerea la existența interioară, la subiectivitate, la persoană, la libertate, la spirit” (ibidem, pg. 98). „Omul s-a angajat într-o luptă care a avut drept consecințe orientarea lui tot mai accentuată înspre natură, dar care l-a îndepartat din ce în ce mai mult de viața interioară (...) Astfel înțeleasă, natura este lumea obiectivării, adică a exteriorizării, a determinării, a impersonalului. Cu cât natura e mai obiectivată și mai exteriorizată, mai determinată, cu atât omul e mai mult sclavul ei. *Persoana* irumpe în acest vârtej al vieții naturale, cu determinările ei, ca o forță venind dintr-un alt ordin, din regatul libertății, al spiritului. Persoana cuprinde și ea firește elemente naturale, în raport cu ciclurile cosmice. Dar dimensiunea

personală a omului are o altă origine și alte calități, semnificând întotdeauna o ruptură față de necesitățile omului. Persoana se caracterizează prin revolta împotriva sclaviei pe care natura tinde să o impună” (op.cit., pg. 95).

„Munca n-a fost niciodată liberă, societatea și cultura umană s-a bazat întotdeauna pe sclavaj. Munca, strivitoare muncă materială este un blestem biblic”⁶.

Esența duminicală a libertății

Nu există supraviețuire fără muncă. Dar esența omului nu este munca. Munca este o afecțiune parazitară care difractă unitatea contemplativă a ființei umane. Munca nu este o formă a eliberării posibile, ci perpetuarea unei alienări originare din vocația contemplativă. Spre deosebire de ceea ce spune Marx, munca, atâta vreme cât este blestem, este alienare. *Nu munca, ci adevărul te face liber*. Munca nu face decât să te elibereze, cu prețul unei alte servituiți, de imperativele inevitabile ale supraviețuirii. Pentru om scopul rămâne libertatea, iar munca este doar un *tribut duros* pe care *natura din noi* îl smulge *spiritului din noi*. Dar munca nu trebuie să se *identifice* cu interioritatea spirituală. Ea nu poate fi decât o „vamă” plătită sferei exteriorității cu alienarea parțială, dar nu definitivă a interiorității. Trebuie să muncim (în vederea supraviețuirii), deci să intervenim în sfera exterioară a lumii, confruntându-i duritatea și necesitățile, transformând prin efort lumea astfel încât să-i smulgem naturii externe ceea ce ne solicită natura noastră internă.

Dar, pentru a salvarda ființa-pentru-sine a libertății noastre, ea trebuie să se raporteze *exterior* la propria noastră *exteriorizare* în muncă. Recuperarea interiorității noastre este deci exteriorizarea *din* propria noastră exterioritate. Travaliul mundan trebuie săvârșit în *detașare* adâncă față de propria noastră faptă. *Trebuie să muncim ca și când nu am munci*, separând atent interioritatea contemplativă de exterioritatea activă. Altfel, viața noastră lăuntrică este condamnată la o tragică disociere intențională, între o transcendere a lumii prin detașare și o captivitate mundană ne decade din vocația noastră supremă: contemplația.

Vocația aristocratică a transcenderii materiei ne dedică însă originar contemplației. Noi suntem oferiți unei „*Duminici*” a libertății contemplative. Duminica este o zi a ofrandei: dedicată Temeiului și sacrificiul originar al întemeierii, nu *omului* (fie el generic sau individual), și nu *naturii*, (fie natura noastră, fie cea exterioară). Duminica este o zi a odihnei în care nu muncim pentru a ne întreține existența, ci onorăm misterul (și Autorul) existenței ca atare. Duminica este ziua în care existăm, chiar și provizoriu, la nivelul adevăratei noastre demnități, când nu mai suntem, pentru o clipă doar, sclavii necesității, când goana după grijile zilei, sudoarea frunții și blestemul care ne pune în mișcarea permanentă pe suprafața inconsistentă a lumii sunt suspendate în această *zi de grație*.

NOTE:

- 1 Karl Marx, *Le Capital*, vol.III (1894).
- 2 G.W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, Ed. Academiei, 1965.
- 3 Karl Marx, *Manuscris de 1844*, primul manuscris, pg. 108-117.
- 4 Nikolai Berdiaev, *Despre sclavia și libertatea omului*, p. 95, Oradea, 2000.
- 5 Nikolai Berdiaev, *Sensul creației*, p. 253, Ed. Humanitas, București.
- 6 Nikolai Berdiaev, *Destinul omului în lumea contemporană*, 1993, Iasi, p. 44.